

ולענין אמירת 'בוקר טוב' וכד' – משמע מדברי הפוסקים שאין להקל לומר לאבל אלא לאחר שלשים (ע' ברמ"א שפה, א ובבאר היטב ובא"ד תקנ"ד, כ ובפמ"ג ומשנ"ב שם). ויש שהתירו בכעין זה מצד עיקר הדין (ע' במובא בפני ברוך שם). ע"ע במובא ביוסף דעת סנהדרין יח.

דף כב

'מכי מהדריתו אפייכו מבבא דאבלא אתחילו מנו'. בזה מתפרש הכתוב ביוסף ויעש לאביו אבל שבעת ימים, אף על פי שהיה זה קודם הקבורה – כי כל חיל פרעה המלויים נפרדו מיעקב ופנו לארצם. ולכן אמרו אבל כבוד זה למצרים – שאילו לבניו עדיין לא חלה האבילות עד הקבורה (עפ"י משך חכמה ויחי ג, י – לפי הירושלמי. ועתוס' לעיל כ. ד"ה מה חג).

'על כל המתים כולן מדהה מטתו הרי זה משובח' – כי אין דרך להתאבל עליהם ולהספידם כל כך, ויותר כבוד להם כשנקברים במהרה משיעמדו הרבה ולא יספידו. 'על אביו ועל אמו הרי זה מגונה' – שחייב הוא להספידם ולקונן עליהם הרבה (נמוקי יוסף).

'רצה ממעט בעסקו רצה אינו ממעט בעסקו' – שאף על פי שנאסר במלאכה, לא נאסר במשא ובמתן שאין בו מלאכה. ויש מפרשים: סחורה המותרת לו כגון דבר האבד (נמוקי יוסף. וכ"כ התוס' (להלן כו). שמדובר בדבר האבד).

(ע"ב) 'חולץ'. חליצת כתף היינו הוצאת הזרוע מן הקרע של החלוק, עד שזרועו עם כתפו מגולות. וענין זה כדי לבנות עצמו ולהראות הקרע לכל (עפ"י רי"ף ונמוקי יוסף. ושארם להלן שבנשיא חולץ מימין ומשמאל – צריך לקשור בגדיו שלא יפלו על ידי אזור. נמו"י). כתב הרמ"א (יו"ד שם, יז עפ"י סמ"ק וארחות חיים. וע' גם בריטב"א) שבזמן הזה אין נוהגים כלל בחליצת כתף. ואולם יש מחכמי הספרדים שכתבו לנהוג כן, מלבד אם הבן גדול בתורה, אין צריך לחלוץ שלא יתבזה בפני המון העם ותלמידיו (ע' בספר מאור ישראל להגר"ע יוסף שליט"א).

'אלא למאן דאמר רבי יעקב בר אחא, אמאי נמנע רבי ולא חלץ, הלא רשב"ג אביו של רבי, שמת נשיא הוה וכולי עלמא מיחייבי למיחלץ – גם רבי יעקב בר אחא עצמו. קשיא'.

'על כל המתים כולן מבפנים על אביו ועל אמו קורע מבחוץ'. רש"י פירש 'מבפנים' – תחת המקטורין. וצריך באור, הלא לעיל אמרו שצריך לקרוע הבגד העליון דוקא. ונראה לפרש כוונתו (כפירוש רי"צ גיאור המובא בפוסקים) שעושה הקריעה בחיקו בפנים, ולעולם בבגד החיצון. ורש"י שעל הרי"ף פירש 'בפנים' – בבית, שאין רואים כשקורע. וכפירוש זה נראה עיקר, שכן נראה ממה שהביאו בסמוך שבנשיא הורה רב חסדא לקרוע בפירסום (שפת אמת. ובשו"ע פסק כשני הפירושים).

'על חכם חולץ מימין על אב בית דין משמאל'. בסמוך מבואר שאב בית דין עדיף מחכם, שלכך אב"ד שמת כל בתי מדרשות שבעירו בטלים ואילו חכם שמת אין בטל אלא בית מדרשו. ולפי זה צריך לומר

שחליצת שמאל חמורה יותר מחליצת ימין. וכתבו הראשונים שלפי צורת הלבישה שבימיהם היתה הקריעה ניכרת יותר בצד שמאל (עריטב"א; ר"י מלוניל ור"י מפריש. ויש אומרים לפי שקריעת שמאל כנגד הלב, לכך היא חשובה יותר).

ויש מי שכתב עפ"י דברי רש"י (וכן הוא באור זרוע ח"ב תיז), ש'חכם' האמור בכאן היינו רב המורה הוראה לעיר והוא חשוב מאב"ד. ואילו בסמוך מדובר על חכם סתם שמלמד לתלמידים אך אינו רב העיר. ואולם חילוק זה אינו מחוור, כי בשאר מקומות נראה שאב בית דין עדיף מחכם (ע' בהוריות יג:). [ותואר 'חכם' מיוחד להוראת איסור והתר, ותואר 'אב בית דין' מיוחד לדיני ממונות] (עפ"י מאור ישראל).

'חכם שמת בית מדרשו בטל'. הרמב"ן (בתורת האדם) ועוד ראשונים כתבו הטעם, כדי שלא יתעצלו בהספדו בשבעת ימי האבל. ומרש"י משמע שהטעם הוא כדי להראות אבלותם שנחסר המזג. ונפקא מינה בין הטעמים, בזמן שאין מספידים כגון בימים שאסורים בהספד, להרמב"ן מותר ללמוד שם ברבים ולרש"י אסור. 'וכך נהגנו בפטירת חותני הגאון ז"ל שנפטר כ"ו אייר ונסתלקנו מלהספידו בער"ח סיון, ומכל מקום בטלו בית מדרשו כל ז' (עפ"י משיב דבר ח"ה נח).

אעפ"י שמרוב הראשונים משמע כטעם הרמב"ן, מתלמידי ר' יחיאל מפריש משמע כפרש"י שהטעם הוא משום אבלות ולא מפני ההספד, שכן כתב: 'חכם שמת, בית מדרשו שרגיל ללמוד בו תורה, ותלמידיו שהיו רגילין ללמוד לפניו, בטלין כל אותו היום, אפילו לאחר שנקבר, אבל כל שבעה לא, שלא מצינו בשום מקום שיצטרכו להיות מתאבלים' – משמע שנקט שביטול בית המדרש הוא מנהג של אבלות ולא משום ההספד. ראה עוד על שתי שיטות הללו בספר מנהגי ישראל ח"א פרק כח.

– 'מה ששאל בני יקירי שי' על מנהגן של ישראל ללמוד בבית האבל ר"ל, לא משום האבל לומדין אלא משום המת ולעשות נחת רוח לנשמתו... עכ"פ כל הענינים הוא שלא יהיה הנשמה שוממת כשתמצא הבית שומם, וכדאיתא בפרק שואל (שבת קנב) דאם אין אבלים מושיבים עשרה אנשים. ובודאי אם יכול האבל לישיב בחדר בפני עצמו ראוי ונכון הוא, אבל באם אי אפשר שרי, והרי יושבים ולומדים בפני עצמם ואין להם עסק עמו.

ומה שהקשה מקל-וחומר דתלמיד חכם שמת בית מדרשו בטל, כבר כתב רש"י ז"ל שם דהיינו תלמידיו והיינו להראות אבלות שנחסר המזג, אבל חביריו של המת וכדו' אין זה בכלל 'בית מדרשו'. וכן עשינו בפטירתו של חותני הגאון ז"ל, דבבית המדרש הישיבה הק' בטלו, ומכל מקום במקום שנפטר למדו עשרה אנשים מן השוק כדי לעשות נ"ר לנשמתו' (מתוך תשובת הנצי"ב (משיב דבר ח"ה נו) לבנו הגר"ח ברלין. וע"ש בסימנים הבאים).

דף כג

'יקורין שבעה ויוצאין'. משמע דוקא בשבת נכנסים לבית הכנסת כדי לקרוא בתורה, אבל לא בשני ובחמישי מאחר ואין ציבור בבית הכנסת, אין חיוב להתאסף לקריאה – ומשמע שאין חובה זו חלה אלא כאשר הציבור נאספים (עפ"י תשובת הגר"י רוזין, הובאה בשו"ת מנחת יצחק ח"ב מא).

'... ואין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל. אמרו עליו על ר' חנניה בן גמליאל שהיה אומר